

Gevangen in beelden

Visible Thinking Routines

ontsluiten de fotocollectie van Kamp Westerbork

We zien een jonge man, over zijn schouder hangt een geweer. Hij poseert duidelijk voor de foto en kijkt met een lichte glimlach om zijn mond in de camera. Hij draagt een uniform, de broekspijpen in hoge laarzen gestoken. Schuin op zijn hoofd een kepie. De man heeft geen aandacht voor de lange rij mensen achter hem. Zij ook niet voor hem. Het lijken overwegend mannen te zijn die gericht de bovenste hoek van de foto uitlopen. De meesten hebben bagage bij zich: tassen en rugzakken.

Gundy van Dijk is hoofd educatie & publieks-programmering bij Het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, zelfstandig trainer en docent.

Rahel Hermes is medewerker educatie bij het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Christel Tijen is coördinator educatie van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Het zijn slechts enkele zaken die opvallen bij het bekijken van deze foto uit de collectie van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Van geen enkel nazi-doorgangskamp voor Joden en Sinti en Roma zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog zoveel beelden vastgelegd als van Kamp Westerbork: de bewaard gebleven scènes van de Westerborkfilm die in 1944 in het kamp gemaakt werd, maar ook tientallen foto's die het dagelijks leven in het kamp weergeven. Reden voor de educatieve afdeling van het museum om, onder begeleiding van expert Gundy van Dijk, leerlingen mee te nemen in de routines van *Visible Thinking* en foto's beschikbaar te stellen voor docenten om deze in de klas te gebruiken.

De methode *Visible Thinking* is in samenwerking met het onderwijs ontwikkeld door een onderzoeksgroep educatie van Project Zero (Harvard Graduate School of Education, VS) en vindt ondertussen bij musea weerklink. De methode verrijkt het leren waardoor een beter begrip van het onderwerp ontstaat. Je leert vaardigheden aan.

De kunst van het kijken

Slechts een klein deel van wat wij denken, zeggen we met woorden. *Visible thinking* helpt met het onder woorden brengen van het eigen denkproces. Daarnaast zet het aan om naar anderen te luisteren en door discussie krijg je inzicht in elkaars standpunten. Het succes van het gebruik

Een jonge geüniformeerde man poseert in Westerbork. Foto gemaakt op 3 oktober, 1942. Fotocollectie Kamp Westerbork.

van *Visible Thinking* in een museale omgeving zit in het gebruik van open vragen, goede begeleiding, het documenteren van het proces en het stimuleren van een gezamenlijke ontdekking. Dit is de rol van de begeleider.

De *thinking routines* van de methode zijn simpele en korte ministrategieën die makkelijk aan te leren en te onthouden zijn. De ruim dertig routines zijn geschikt voor alle leeftijden, alle niveaus en onderwerpen. Routines zijn flexibel inzetbaar en leiden tot beter observeren, interactie, reflectie et cetera. Het is belangrijk jezelf tijd te gunnen voor het kijken, omdat je geneigd bent direct een oordeel te vellen. Door tijd te nemen en langzaam te kijken wordt het oordeel uitgesteld. De (museum-)docent is de begeleider van een lopend proces. Vooraf bepaal je twee of drie doelen voor de groep. Deze keuze zorgt ervoor dat je niet alle kennis weggeeft, want slechts 25 procent van wat er wordt gezegd, wordt onthouden. Keuzes maken is dus belangrijk. De begeleider voegt op de

‘Visible Thinking zorgt voor meer nieuwsgierigheid, enthousiasme en motivatie bij de leerlingen’

juiste momenten kennis toe zodat de groep niet afdwaalt van het doel. Het documenteren van het proces is een noodzakelijk stap. *Visible Thinking* zorgt voor meer nieuwsgierigheid, enthousiasme en motivatie bij de leerlingen. Aan het eind van de *thinking routine* heeft de groep gezamenlijk de kennis bij elkaar gebracht.

See, Think, Wonder

Terug naar de foto van de jonge geüniformeerde man. Met de routine *See, Think, Wonder* – een werkvorm die bedoeld is als introductie op een onderwerp – wordt de leerling uitgedaagd de afbeelding zeer goed te bestuderen. In de eerste fase van de oefening wordt de leerling gevraagd wat hij of zij letterlijk voor zich ziet, zonder dit direct te interpreteren. Zoveel mogelijk zaken in de afbeelding worden benoemd, tot aan de jongen die in tegengestelde richting over het tegelpad loopt en het jasje of de tas die over de paal in het midden van de foto hangt.

In de tweede fase van de routine mogen de leerlingen een invulling geven van wat ze denken te zien: komt de groep aan of vertrekt die net? En waarom denken ze dat? Waar zou de foto gemaakt zijn? Waar baseren ze dat op?

In de laatste fase mogen de leerlingen de vragen stellen die zij na het bekijken van de foto nog hebben: waarom is deze foto gemaakt? Wie is de soldaat op de foto? Wat gebeurt er met de mensen in de rij? Deze vragen kunnen het vertrekpunt

zijn van een eigen onderzoek door de leerling, maar de docent kan er met de beschikbare achtergrondinformatie ook voor kiezen de klas aan het einde van de les mee te nemen in het verhaal bij de foto.

Foto van de grootste razzia

Het verhaal bij de foto met de geüniformeerde man is dat van de grootste razzia op Joden die in Nederland plaatsvond. In de nacht van 2 op 3 oktober 1942 werden duizenden mannen vanuit de door de nazi's ingerichte Joodse werkkampen in Noord- en Oost-Nederland overgebracht naar Kamp Westerbork. Op hetzelfde moment werden hun vrouwen en kinderen van huis gehaald. Binnen enkele dagen vulde het kamp zich met 17.000 mensen, waarvan de meesten binnen enkele weken naar Auschwitz werden gedeporteerd en vermoord. De man op de voorgrond maakte deel uit van het reserve-politiebatallion 105 uit Bremen, dat betrokken was bij deze razzia en op een later moment de transporten naar de vernietigingskampen begeleidde. De animo onder de mannen was groot, het leverde hun vrije dagen op. De mannen wisten waarschijnlijk heel goed ►

De Joodse fotograaf Rudolf Breslauer met zijn camera in Kamp Westerbork. Fotocollectie Kamp Westerbork.

wat de gevangenen te wachten stond. Hiervoor hadden ze gediend in Litouwen, Letland en Estland en Rusland.

Naast de foto's die vanuit een daderperspectief genomen zijn, bevat de collectie ook veel foto's en tekeningen die door gevangenen zelf gemaakt zijn. In 1942 kwam de uit nazi-Duitsland gevluchte Joodse fotograaf Rudolf Breslauer in Kamp Westerbork aan. Hij werd aangesteld als kampfotograaf en maakte in opdracht van de kampadministratie van veel gevangenen pasfoto's. Van deze foto's zijn slechts enkele bewaard gebleven, maar Breslauer gebruikte zijn camera ook om allerlei andere facetten van het kampleven vast te leggen.

Binnen Holocausteducatie is het wenselijk de slachtoffers niet alleen vanuit een daderperspectief te tonen en te beschrijven, maar te laten zien wie deze mensen waren. Hoe slaagden ze erin om binnen de strakke grenzen van anti-Joodse maatregelen en de gevangenschap in Kamp Westerbork nog grip op hun eigen leven te houden en welke vorm vonden ze daarvoor?

Point of view

In december 1942 legde Breslauer de Chanoekaviering in Kamp Westerbork vast. In het educatieve programma van het Herinneringscentrum wordt bij deze foto de routine *Point of view* toegepast, die zich toespitst op de mensen die we

in de afbeelding zien. De eerste vraag die we stellen is: welke personen op de foto zijn betrokken bij de activiteit die in het midden van het beeld plaatsvindt? De jonge man en de jonge vrouw, die samen de kaarsen aansteken. De vrouw die blijkbaar op het onderste stapelbed staat om maar niets te hoeven missen. Maar er zijn ook enkele vrouwen die juist op het moment dat Breslauer de ontsluiting indrukte de andere kant opkeken. De leerlingen kiezen alleen of in een groepje één van deze personen uit.

'Binnen Holocausteducatie is het wenselijk de slachtoffers niet alleen vanuit een daderperspectief te tonen'

De volgende vraag die ze beantwoorden is: hoe zou mijn hoofdpersoon zich voelen, wat zou hij of zij denken, hoe reageert hij of zij? De leerling geeft een interpretatie, maar formuleert vervolgens een antwoord op de vraag: waarom zou mijn hoofdpersoon dit gedacht kunnen hebben? De antwoorden worden met de klas gedeeld, waarbij de docent als begeleider optreedt. Wanneer de verschillende groepjes verwoord hebben wat het gezichtspunt van hun hoofdpersoon zou kunnen zijn, wordt centraal besproken welke vragen de foto nog meer oproept en hoe het antwoord gevonden zou kunnen worden.

Het bijzondere van Breslauer's foto's is dat we van veel geportretteerden de naam en de persoonlijke geschiedenis kennen. De jongen met de keppel die de chanoekia aansteekt is Leo Blumensohn, die als eerste bewoner van het vluchtelingenkamp Westerbork werd ingeschreven en die in het kamp een jeugdgroep opzette. Door dit werk had hij de mogelijkheid langer in Westerbork te blijven, maar hij besloot samen met zijn ouders op transport naar Auschwitz te gaan toen hun naam op de deportatielijst kwam te staan. Leo overleefde de kampen, zijn ouders niet. Het werk als fotograaf bood Rudolf Breslauer en zijn gezin bescherming tegen transport, tot september 1944. Daarna werden ze via Theresienstadt naar Auschwitz gedeporteerd. Alleen dochter Ursula keerde terug uit de kampen. De nalatenschap van Breslauer geeft ons een blijvende indruk van het leven in Kamp Westerbork: gevangen in beelden. ■

Chanoekaviering in Kamp Westerbork. Foto gemaakt door Rudolf Breslauer in december 1942. Fotocollectie Kamp Westerbork.

Literatuur

Ron Ritchhart, *Making Thinking Visible, How to Promote Engagement, Understanding, and Independence for All Learners* (John Wiley and Sons, 2011).

Claire Bown, 'Visible Thinking and Interpretation', in: Graeme Farnell (red.), *Interpreting the Art Museum, a Collection of Essays* (Museums-Etc, 2015).

Ron Ritchhart, 'Cultivating a Culture of Thinking in Museums', in: *Journal of Museum Education*, 32, 2 (2007). Te lezen via tiny.cc/K2visible.

De twee routines uit dit artikel zijn onderdeel van het educatieve materiaal van Kamp Westerbork voor in de klas. Kijk voor foto's met bijbehorende lessuggesties op www.kampwesterbork.nl/onderwijs.